

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Губрієнко О.М., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У статті дається загальна характеристика сучасного стану пенсійної системи України та окреслюються основні напрямки її реформування, зокрема, вдосконалення солідарної системи і недержавного пенсійного забезпечення, а також запровадження накопичувальної пенсійної системи.

Ключові слова: пенсія, пенсійна система, пенсійна реформа, пенсійний вік, солідарна система, накопичувальна система, недержавне пенсійне забезпечення, пенсійний фонд.

Gubrienko E.N. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье дается общая характеристика современного состояния пенсионной системы Украины и определяются основные направления ее реформирования, в частности, совершенствование солидарной системы и негосударственного пенсионного обеспечения, а также введение накопительной пенсионной системы.

Ключевые слова: пенсия, пенсионная система, пенсионная реформа, пенсионный возраст, солидарная система, накопительная система, негосударственное пенсионное обеспечение, пенсионный фонд.

Gubrienko E.N. CHALLENGES AND PROSPECTS FOR REFORM OF THE PENSION SYSTEM OF UKRAINE / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article gives a general description of the current state pension system of Ukraine and the main directions of its reform, in particular, improving the solidarity system and private pensions, as well as the introduction of a funded pension system.

Key words: pension, pension system, pension reform, retirement age, solidarity system, storage system, private pension provision, the pension fund.

Актуальним завданням сучасного етапу соціально-економічних перетворень у нашій державі є радикальне реформування пенсійної системи, що має важливе значення для забезпечення сталого розвитку України, подолання наслідків фінансової-економічної кризи, підвищення рівня соціального забезпечення пенсіонерів. Незважаючи на те, що до сьогодні було здійснено низку важливих для подальшого розвитку пенсійної системи перетворень, започаткована пенсійна реформа далеко не завершена: по-перше, пенсія не убезпечує від бідності; по-друге, система залишається соціально несправедливою; по-третє, не відбулося дегінізації заробітків і доходів загалом; по-четверте, Пенсійний фонд України не може обійтися без дотацій із бюджету тощо. Частка пенсійних видатків у ВВП стрімко збільшується, а у 2009 року вона дорівнювала 18 % – це найвищий показник у світі.

Різні аспекти реформування пенсійної системи України аналізували, зокрема, Н. Болотіна, М. Бойко, С. Синчук, М. Боднарук, В. Бурак, І. Гуменюк, С. Прилипка, Г. Чанишева, І. Ярошенко, Л. Князькова, А. Скоробагатько, Т. Кравчук, І. Оклей, Г. Нечай, Н. Горюк, Д. Полозенко, Е. Лібанова, В. Колбун, Л. Шангіна, В. Ульянов. Проте чимало аспектів цієї проблеми залишаються невирішеними, а наявні пропозиції носять суперечливий або дискусійний характер. Тому метою статті є аналіз ключових проблем реформування солідарної пенсійної системи, запровадження накопичувальної системи, розвиток недержавного пенсійного забезпечення в контексті сучасних соціально-економічних реформ в Україні.

У 1992 р. Україна почала переходити від пенсійного забезпечення, успадкованого від радянських часів, до побудови пенсійної системи, заснованої на страхових принципах. Постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 1992 р. № 39 на базі Українського республіканського відділення Пенсійного фонду СРСР був утворений Пенсійний фонд України, започатковано функціонування системи збору та розподілу страхових внесків роботодавців та громадян на пенсійні виплати [1]. Це стало початком переходу до традиційних світових принципів організації пенсійного забезпечення. Водночас у пенсійному забезпеченні була наявна ціла низка проблем, зокрема, низький його рівень; майже відсутня диференціація розмірів пенсій; наявність значних переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників при однаковому рівні відрахувань; несвоєчасна сплата страхового збору до Пенсійного фонду України. Принцип страхування реалізувався не повною мірою і по суті носив адміністративно-розподільний характер, не забезпечував залежності розміру пенсії від

розміру сплачених внесків. Крім того, за рахунок страхових зборів проводилися окремі види виплат, які не пов'язані з трудовим вкладом, не залежать від участі у фінансуванні пенсійного забезпечення. Усі ці та деякі інші фактори і зумовили необхідність проведення в Україні пенсійної реформи.

13 квітня 1998 р. Президент України видав Указ „Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні”, у якому були сформульовані невідкладні завдання з реформування цієї сфери [2]. Але до 1 січня 2004 р. в Україні діяла повністю державна система пенсійного забезпечення, яка у своїй основі мала базовий Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. Основами законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р. у системі соціального страхування було передбачено його окремий вид – пенсійне страхування. 9 липня 2003 р. Верховна Рада України прийняла два пенсійні закони – “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” та “Про недержавне пенсійне забезпечення”, які мають привести пенсійну систему у відповідність до міжнародних стандартів і досвіду розвинених країн з ринковою економікою [3, 4].

Відповідно до зазначеного законодавства, основними новелами в пенсійному забезпеченні стали такі: запровадження нової пенсійної системи (трирівневої); визначення механізму обрахування та сплати страхових внесків на пенсійне страхування; заміна трудового стажу на страховий стаж; встановлення нових механізмів залежності розміру пенсій від тривалості страхового стажу та розміру заробітку, обрахунку страхового стажу із введенням коефіцієнта страхового стажу, а також заробітку для нарахування пенсії з урахуванням коефіцієнта заробітної плати тощо. Крім того, при проведенні цієї реформи здійснено низку важливих для подальшого розвитку пенсійної системи перетворень, зокрема в солідарній системі: забезпечено призначення пенсій на підставі даних системи персоніфікованого обліку; застосовано розмежування джерел фінансування пенсійних виплат по різних пенсійних програмах між бюджетом Пенсійного фонду і державним бюджетом; зменшено обсяг пільг по сплаті страхових внесків; Пенсійному фонду України передані функції по призначенню та виплаті пенсій від Міноборони, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, МНС, МВС, ДПА, Державного департаменту з питань виконання покарань та деяких інших [5, 308-309; 6]. Також, завдяки низці заходів (механізм розрахунку страхового стажу та заробітку), певною мірою була здійснена диференціація розмірів пенсій для 8 млн. пенсіонерів.

Але слід зазначити, що існуюча пенсійна система потребує подальшого реформування з огляду на низку факторів. Зокрема, на сьогодні кількість платників внесків на пенсійне страхування складає 15,2 млн., а кількість пенсіонерів – 13,8 млн., тобто платник внесків фінансує 90,8 % середньої пенсії, а в деяких регіонах і більше. За прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень, протягом 2010-2025 рр. співвідношення осіб пенсійного віку та населення працездатного віку досягне 50 %, а до 2050 р. – 76 %. [7, 2]. Тоді, щоб забезпечити розмір пенсійної виплати на нинішньому рівні, потрібно буде сплачувати в декілька разів більший, порівняно із сьогоднішнім, розмір страхового внеску. 20 жовтня 2009 року було ухвалено Закон України „Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати”, відповідно до якого істотно збільшилася мінімальна пенсія і неминуче посилився дефіцит власних коштів Пенсійного фонду [8]. Отже, зростає потреба в бюджетних дотаціях. У той же час переважна більшість сучасних пенсіонерів отримують низькі пенсії. Зокрема, 55% пенсіонерів отримують пенсії не вище 800 грн., а їхня частка в загальній сумі видатків на виплату пенсій становила лише 38 %. Натомість 12% пенсіонерів із найвищими пенсіями (понад 1500 грн.) отримують 28% загального обсягу місячних видатків на виплату пенсій. До цієї групи належать переважно особи, яким пенсії призначено за окремими законами (державні службовці, судді, науковці, журналісти тощо), та пенсіонери, які працювали на підземних роботах. Тільки 3200 пенсіонерів одержують дійсно високі пенсії – понад 10 000 грн. [9]. Таким чином, вкрай актуальним для України є подальше проведення пенсійної реформи: введення накопичувального рівня, оптимізацію солідарної пенсійної системи та подальший розвиток недержавного пенсійного забезпечення.

Як вважають багато фахівців, солідарна система, навіть за умов її удосконалення, не в змозі вирішити проблему забезпечення рівня життя, який гарантує Конституція України. Основною метою прийнятого 9 липня 2003 р. Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” було доповнення існуючого солідарного Пенсійного фонду

накопичувальним пенсійним забезпеченням – другим і третім рівнями пенсійної системи. Однак останні шість років уряд активно займався лише реформуванням солідарного пенсійного страхування, змінюючи його в режимі „ручного управління”. Аналізованим проблемам була присвячена і схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2005 року № 525-р Стратегія розвитку пенсійної системи. Основною її метою проголошувалося визначення перспективи подальшого реформування пенсійної системи, спрямованої на забезпечення її фінансової стабільності, підсилення дії страхових принципів у солідарній системі, запровадження накопичувальної системи та подальший розвиток недержавного пенсійного забезпечення [10]. Проте проголошені в цій Стратегії заходи на практиці так і не були реалізовані, а розпорядженням уряду від 21 жовтня 2009 р. була затверджена Концепція подальшого проведення пенсійної реформи, яка скасовувала попередню Стратегію. Ця Концепція передбачає низку заходів з удосконалення пенсійної системи, зокрема, забезпечення стабільного функціонування пенсійної системи; забезпечення соціальної справедливості в солідарній пенсійній системі; удосконалення та спрощення механізму функціонування та забезпечення зрозумілості пенсійної системи для громадян та роботодавців; забезпечення громадського контролю за функціонуванням Пенсійного фонду України; уніфікація пенсійного законодавства. Серед заходів, здійснення яких повинно сприяти, зокрема, забезпеченню соціальної справедливості в солідарній пенсійній системі, Концепція називає наступні: удосконалити порядок перерахунку пенсій працюючим пенсіонерам; ліквідувати диспропорції в пенсійному забезпеченні, обумовлені збереженням спеціальних пенсійних програм для деяких категорій громадян, яким встановлені окремі умови пенсійного забезпечення, і поетапно здійснити перехід до єдиних правил призначення пенсій; упорядкувати розміри надбавок та підвищень до пенсій для різних категорій осіб залежно від прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність [11, 3].

Як відомо, наразі, серед багатьох інших, гостро постало питання про можливість підвищення пенсійного віку для жінок. До кінця вересня 2010 р. уряд мав намір внести на розгляд парламенту законопроект, у якому передбачатиметься поступове збільшення пенсійного віку для жінок до рівня чоловіків – із 55 до 60 років, додаючи шість місяців щороку, починаючи з 2011 р. [12]. Вирівняти пенсійний вік у жінок та чоловіків пропонується і в Програмі економічних реформ на 2010-2014 рр. [9]. Слід зазначити, що питання підвищення пенсійного віку обговорювалися вже принаймні з 2006 р., і ця пропозиція й до сьогодні залишається вкрай дискусійною. Багато експертів наполягають, що це єдиний спосіб уникнути колапсу пенсійної системи, який давно назріває у зв'язку з ускладненням демографічної ситуації й поступовим старінням суспільства. Висуваються також й інші аргументи: середня пенсія українця у 2009 р. становила 40 % від середньої заробітної плати, а у 2050 р., за збереження нинішніх тенденцій, становитиме тільки 28 %. Експерти ООН називають і інші дані: в Україні найбільше у світі пенсійне навантаження на бюджет, і при цьому в нас вік виходу на пенсію – один із найнижчих у Європі [13, 36].

На думку Директора Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України Е. Лібанової, підвищення пенсійного віку для жінок практично не вплине на демографічну ситуацію, натомість зрівнювання віку виходу на пенсію забезпечить жінкам фінансову незалежність. Нині заробітна плата жінок в Україні – приблизно 70 % від зарплати чоловіків, а середня пенсія жінок – близько 50 % від середньої пенсії чоловіків. Дається взнаки й вища заробітна плата чоловіків, і більша тривалість того періоду, за який нараховується пенсія. Сьогодні ця нерівність компенсується доплатами до прожиткового мінімуму, але з часом чоловіки, на відміну від жінок, починають отримувати пенсію, значно вищу за цей рівень. Із запровадженням накопичувальної системи гендерна нерівність відчуватиметься ще сильніше, бо значно важливішою стане тривалість періоду, за який нараховуватиметься пенсія. І тоді середня пенсія жінок становитиме 30 % від пенсії чоловіків. Це ще раз доводить, що вік виходу на пенсію і в жінок, і в чоловіків має бути однаковим. А деякі дослідники вважають, що до питання підвищення пенсійного віку повинен існувати комплексний підхід, тобто треба працювати над заходами з підвищення тривалості життя, охорони праці, запровадження медичного страхування, розширення зайнятості, перепідготовки кадрів з урахуванням вікових особливостей. Л. Шангіна, наприклад, переконана в тому, що пенсійну реформу треба проводити комплексно, піднімаючи рівень зарплат, стимулюючи створення нових робочих місць, а лише підвищення пенсійного віку не вирішить економічних проблем, оскільки коли

суспільству загрожує безробіття, підвищувати пенсійний вік нерозумно й економічно невиправдано [12].

У свою чергу, багато з політиків та фахівців висловлюються категорично проти підвищення пенсійного віку для жінок. Так, М. Томенко вважає, що Україні необхідна справедлива пенсійна реформа, а не підвищення пенсійного віку. Він також переконаний, що реформа пенсійної системи має бути системною, повинна початися із реформи заробітної плати, зокрема, виведення її з тіні, проведення певних економічних чинників економічним блоком уряду, щоб реально забезпечити ситуацію з розвитку фінансового ринку [14].

Окрім підвищення пенсійного віку, наразі пропонується і збільшення страхового стажу для призначення мінімального розміру пенсії за віком відразу на 10 років – з 20 до 30 років у жінок та з 25 до 35 років – у чоловіків. У той же час незмінною залишається норма про те, що за кожний повний рік страхового стажу понад мінімальний пенсія за віком збільшується на 1 % розміру пенсії. З цього приводу окремі вчені вважають, що, підвищуючи страховий стаж, необхідно підвищувати і „вартість” кожного року понаднормативного стажу. Зазначений вище законопроект містить також норму про обмеження максимального розміру пенсії дванадцятьма прожитковими мінімумами для осіб, які втратили працездатність [15, 7].

Фахівці зазначають, що існують і інші можливості оздоровлення української пенсійної системи: обмежити пільгові внески, оподаткувати або обмежити розмір спеціальних пенсій, обмежити більш ранній вихід на пенсію. Пропозиції щодо обмеження розміру максимальних пенсій час від часу з'являються в парламенті, однак до логічного завершення вони не доходять. Деякі експерти вважають, що заходи з обмеження спецпенсій матимуть для оздоровлення української економіки лише косметичний характер. У той же час, зокрема, автори Концепції подальшого проведення пенсійної реформи, як вже зазначалося, дотримуються думки про необхідність ліквідувати диспропорції в пенсійному забезпеченні: розмір пенсії для всіх пенсіонерів повинен залежати не від статусу особи, не від закону, за яким їй була призначена пенсія, а від розміру його заробітку та тривалості сплати страхових внесків, тобто важливим є зміцнення страхового принципу пенсійної системи [16, 2].

У світлі реформування пенсійної системи необхідною є і низка заходів для удосконалення та спрощення механізму функціонування та забезпечення зрозумілості пенсійної системи для громадян та роботодавців. Слід нагадати, що на сьогодні є чинними більше двадцяти законів, які встановлюють особливі умови пенсійного забезпечення певних категорій громадян (наприклад, „Про державну службу”, „Про службу в органах місцевого самоврядування”, „Про прокуратуру”, „Про статус народного депутата України”, „Про статус суддів”, „Про судову експертизу”, „Про наукову та науково-технічну діяльність” тощо).

Наразі, окрім демографічних факторів, які викликають кризовий стан солідарної пенсійної системи в Україні, існують також економічні фактори, які сильніше за все виявляються під час фінансово-економічної кризи. Незважаючи на досить значні внески до Пенсійного фонду, коштів не вистачає. За даними Міністерства фінансів України, кожна шоста гривня держфінансів іде на пенсійні виплати. Станом на вересень 2010 р. дефіцит Пенсійного фонду України становить близько 18 млрд. грн. Тому вкрай важливою є не лише стабілізація фінансового стану Пенсійного фонду України, а й впровадження другого рівня пенсійної системи. Це дозволить диверсифікувати джерела отримання доходів при досягненні пенсійного віку, послабити в подальшому вплив демографічного фактора на стан солідарної пенсійної системи.

Окремі фахівці вважають, що запроваджувати обов'язкову накопичувальну систему необхідно, але варто пам'ятати, що це – витратний захід, і він залишатиметься таким досить тривалий період. Джерелом перекриття недонадходження коштів унаслідок того, що частина їх акумулюватиметься вже на індивідуальних рахунках у людей, знову ж може бути державний бюджет, який, скоріше за все, не потягне таких видатків. Крім того, накопичувальні елементи системи вразливі до фінансових та економічних криз, їх варто вводити лише на фоні зростання ринку. Базовий закон встановлює певні умови введення другого рівня пенсійної системи в Україні. Так, закон про введення другого рівня може бути прийнятий „лише за умов економічного зростання країни протягом останніх двох років, а саме: якщо у кожному з них ВВП зростав не менш ніж на 2 % порівняно із попереднім роком”. За оптимістичним прогнозом, закон

може бути прийнято не раніше ніж через два роки за умови, що підтвердяться урядові прогнози відносно темпу зростання ВВП у 2010 та 2011 рр. (відповідно 3,7 та 5,4 %) [17, 3].

На сьогодні є різні пропозиції щодо участі працівників певного віку в другому рівні: зокрема, пропонується розпочати з тих осіб, які починають працювати або які не досягли 25 років, або тих, яким виконалося 39 років. Експерти вважають, що встановлюючи вікову категорію, слід враховувати три аспекти: 1) можливості забезпечення фінансової стабільності Пенсійного фонду; 2) щоб учасник цієї системи мав достатньо часу для накопичення суми коштів на рахунок, яка разом із пенсією із солідарної системи забезпечила гідний розмір пенсійної виплати; 3) щоб фінансовий ринок мав можливість „поглинути” суму пенсійних надходжень [17, 3]. На думку інших фахівців, класичним періодом накопичення пенсій вважається 40-45 років, менша тривалість накопичень вимагає збільшення розміру страхових внесків [18, 2]. А деякі експерти впевнені, що навіть 5-7 років участі в накопичувальній пенсійній системі дозволять громадянину покращити своє матеріальне становище в старості – за 5-7 років можна підвищити коефіцієнт заміщення пенсією заробітної плати від 45 % до 50 % . Дослідники звертають увагу на той факт, що в накопичувальній пенсійній системі головний аспект соціальний, такою ж є і її головна мета – вона повинна забезпечити не надзвичайно високі прибутки певним суб’єктам фінансового ринку, а стабільні доходи особам похилого віку. Тому механізми та принципи інвестування накопичувальної системи повинні відповідати соціальному завданню – не втратити пенсійні кошти, зберегти їх вартість з урахуванням інфляції (програма-мінімум). А програмою-максимум є суттєве примноження цих коштів, щоб сумарно із солідарної та накопичувальної системи особа мала 65-70 % заміщення своєї заробітної плати [19, 3].

У базовому Законі України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” не встановлено ні конкретний рік введення накопичувальної системи, ні розміри внесків. У Стратегії розвитку пенсійної системи (2005 р.) йшлося про запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування у 2006-2009 рр. Уряд у грудні 2006 р. надав до Верховної Ради законопроект про введення другого рівня, який був присвячений зазначеним питанням. У квітні 2007 р. у першому читанні парламент прийняв Закон „Про введення накопичувальної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування”, але до другого читання проект так і не був підготовлений. Зрозуміло, що за цей час законопроект застарів у деяких своїх аспектах і вимагає відповідних коректив [20, 3]. Деяко пізніше Концепція подальшого проведення пенсійної реформи, скасувавши Стратегію 2005 р., завершення підготовки до введення обов’язкової накопичувальної пенсійної системи та здійснення її поетапного введення запланувала на 2014-2017 рр., а Програма економічних реформ на 2010-2014 рр. – до кінця 2012 р.

Окремі експерти з питань пенсійної реформи (Н. Горюк) вважають, що на сьогодні окремі положення базового закону про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування, що стосуються другого рівня, потребують уточнення та доопрацювання, а окремі з них вже не узгоджуються з діючим законодавством [17, 3]. Інші дослідники (Г. Нечай) вважають, що Верховна Рада України повинна прийняти закон, у якому б по-перше, чітко визначались права та обов’язки всіх державних установ, задіяних у майбутній роботі другого рівня пенсійної системи; по-друге, містився детальний опис механізмів функціонування майбутньої системи; по-третє, формулювалися вимоги та критерії відбору тих недержавних пенсійних фондів, які будуть допущені до другого рівня; по-четверте, встановлювалися уніфіковані для другого та третього рівня пенсійної системи правила адміністрування накопичувальних фондів, інвестування та щоденного обліку коштів [21, 4]. А деякі урядовці пропонують одночасно з проектом державного бюджету розглядати у Верховній Раді законопроект про введення накопичувальної системи, щоб відразу можна було з’ясувати, чи має держава кошти для здійснення масштабних пенсійних перетворень [18, 2].

Серед заходів з удосконалення пенсійної системи України варто звернути увагу і на необхідність формування надійного недержавного пенсійного забезпечення. Щодо третього рівня пенсійної системи слід зазначити, що відповідно до ст.3 Закону України „Про недержавне пенсійне забезпечення” цей вид пенсійного забезпечення здійснюється: пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів; страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії і т.п.; банківськими установами відповідно до цього Закону та

законодавства про банківську діяльність шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків. Передбачено існування таких видів недержавних пенсійних фондів, як відкриті, корпоративні та професійні [4].

Доцільно звернути увагу, що за даними Державного реєстру фінансових установ станом на 30 червня 2010 р. кількість недержавних пенсійних фондів складає 107, але при доволі великій їх чисельності кількість фізичних осіб – їхніх вкладників – залишається достатньо низькою (кількість учасників недержавних пенсійних фондів за укладеними пенсійними контрактами – 498, 8 тис. осіб). За показниками кількості суб'єктів, які надають послуги за недержавним пенсійним забезпеченням, Україна вже випередила низку держав, зокрема, Польщу (16 фондів), Угорщину (21 фонд), де ця система почала діяти значно раніше. Однак за обсягом залучених коштів наша країна ще досить відстає від них, суми накопичення на індивідуальних пенсійних рахунках ще досить низькі. Значний процент із створених пенсійних фондів не функціонує. Більше 2000 підприємств є засновниками та вкладниками недержавних пенсійних фондів (Укртелеком, Укрпошта, Стірол, Нацбанк, Укрексімбанк тощо), але загальні активи цих фондів станом на перший квартал 2010 р. складають усього 939, 4 млн. грн. [21, 4; 22].

На думку фахівців, існуючих темпів розвитку системи недержавного пенсійного страхування недостатньо, щоб забезпечити громадян додатковими коштами після виходу на пенсію. Основними причинами повільного розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення називаються такі, як низький рівень доходності пенсійних активів; законодавча неврегульованість окремих питань діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення; низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення, банківської системи; недостатня зацікавленість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм; низький фінансовий рівень можливості громадян для участі у системі недержавного пенсійного забезпечення. Крім того, досить актуальним для формування ефективної, надійної системи недержавного пенсійного забезпечення є приведення програм добровільного пенсійного страхування, виконання яких регулюється окремими законодавчими актами, відповідно до вимог Закону України „Про недержавне пенсійне забезпечення” [11, 2].

У світлі формування ефективної недержавної пенсійної системи вкрай важливим є забезпечення розробки та виконання обов'язкових професійних пенсійних програм для окремих категорій осіб, зайнятих на роботах з особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці, які дають право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах або за вислугу років, з одночасним здійсненням заходів із створення роботодавцем безпечних для здоров'я робочих місць. Достроковий вихід на пенсію, скорочення періоду сплати страхових внесків є великим тягарем для солідарної пенсійної системи. Для таких категорій осіб пропонується обмежити право на дострокове отримання пенсії із солідарної системи, а здійснення пенсійного забезпечення таких працівників передбачається через професійні та корпоративні фонди. Такий крок відповідає світовій практиці. Лише три країни у світі за роботу в небезпечних, шкідливих умовах пропонують отримувати пенсію на 5-10 років раніше: Україна, Білорусь, Російська Федерація. Відповідний законодавчий акт, який передбачає здійснення пенсійного забезпечення окремої категорії працівників, зайнятих на роботах з особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці, які дають право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах чи за вислугу років, знаходиться на стадії розробки.

Проведений аналіз дозволяє зробити наступні ключові висновки.

Існуюча в Україні пенсійна система, яка значною мірою ґрунтується на принципах (засадах), успадкованих з радянських часів, не дивлячись на неодноразові спроби реформування, є в цілому неефективною як у суто економічному аспекті (лягає непомірним тягарем на державний бюджет України), так і з погляду соціальної справедливості (недодержання страхових принципів – наявність значних пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників при однаковому розмірі відрахувань; низький рівень пенсій більшості пенсіонерів). Ключовими напрямками реформування пенсійної системи України є суттєве вдосконалення солідарної системи, розширення участі населення та підвищення ефективності діяльності недержавних пенсійних фондів, негайне запровадження накопичувальної пенсійної системи з урахуванням досвіду розвинутих держав світу. Важливим є також поступове підвищення пенсійного віку (в першу чергу – для жінок), яке має здійснюватися одночасно з комплексом інших заходів у

соціально-економічній та правовій сферах, зокрема, підвищенням рівня життя та скороченням „тіньової зайнятості”.

Для створення універсальної законодавчої бази подальшого реформування пенсійної системи слід скасувати практику регулювання умов пенсійного забезпечення деяких категорій громадян окремими законодавчими актами, що дозволить у майбутньому ухвалити єдиний акт у цій сфері – Пенсійний кодекс України. Однією з нагальних складових частин пенсійної реформи є введення другого рівня пенсійної системи, оскільки внаслідок демографічних тенденцій солідарна пенсійна система нездатна забезпечувати існуючий рівень заміщення пенсіями втраченого заробітку та оптимальну диференціацію пенсій.

Реформування пенсійного законодавства має також включати справедливий механізм зростання пенсійних виплат, створення прозорої пенсійної системи, а також підвищення індивідуальної зацікавленості громадян у сплаті страхових внесків, зокрема, у накопичувальному пенсійному забезпеченні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про створення Пенсійного фонду України: постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 1992 р. № 39 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
2. Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні: Указ Президента України від 3 квітня 1998 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49-51. – Ст. 376.
4. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 47-48. – Ст. 376.
5. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посіб / Н.Б. Болотіна. – К.: Знання, 2005. – 615 с.
6. Про передачу органам Пенсійного фонду України функцій з призначення і виплати пенсій деяким категоріям громадян: постанова Кабінету Міністрів України від 2 листопада 2006 р. № 22 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
7. Дорош Е. Накопительная система: обсуждение / Е. Дорош // Пенсионный курьер. – 2010. – 1 января. – № 1. – С. 2.
8. Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати: Закон України від 20 жовтня 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 4. – Ст. 19.
9. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки „Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf
10. Стратегія розвитку пенсійної системи, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2005 року № 525-р / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
11. Концепція подальшого проведення пенсійної реформи, затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.10.2009 р. № 1113 // Пенсійний кур'єр. – 2009. – 30 жовтня. – № 44. – С. 1-3.
12. Позняк-Хоменко Н. Старіти заборонено / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.glavred.info/archive/2010/08/19/090919-2.html>
13. Гура М. Пенсійна реформа: виклик для України / [за ред. М. Свенціцькі, І. Чапко, А. Єрмошенко]. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2008. – 68 с.
14. Томенко М. Україні необхідна справедлива пенсійна реформа, а не підвищення пенсійного віку / М. Томенко / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.k-z.com.ua/12072>.

15. Яценко Н. Критические дни пенсионной реформы / Н. Яценко // Зеркало недели. – 2010. – 21 августа. – № 30. – С. 1, 7.
16. Орел М. Необхідно затвердити страхові принципи пенсійної системи / М. Орел, В. Надрага // Пенсійний кур'єр. – 2010. – 23 квітня. – № 17. – С. 2.
17. Орел М. Накопичувальна система: необхідно прийняти спеціальний закон / М. Орел // Пенсійний кур'єр. – 2010. – 12 лютого. – № 7. – С. 3.
18. Орел М. „Альтернативы накопительной системе нет”. Члены правительства и парламентарии обсуждали возможность введения II уровня пенсионной системы уже в ближайшей перспективе / М.Орел, С.Тигипко // Пенсионный курьер. – 2010. – 24 сентября. – № 39. – С. 2.
19. Билаш М. Пенсионеры должны стать инвесторами. Профессор Владимир Ульянов: „Накопительный уровень пенсионной системы увеличит доходы пенсионеров” / М. Билаш // Пенсионный курьер. – 2009. – 11 декабря. – № 50. – С. 3.
20. Орел М. Накопительная система: время дискуссий / М. Орел // Пенсионный курьер. – 2010. – 14 мая. – № 20. – С. 3.
21. Дорош Е. „Украине важен второй уровень пенсионной системы” / Е. Дорош, А. Нечай // Пенсионный курьер. – 2009. – 24 июля. – № 30. – С. 4.
22. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення за I півріччя 2010 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/npf_2kv_2010.pdf